

**КЪМ ТЕОРИЯТА
ЗА ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧНИТЕ ПОЛЕТА**

Иван Куцаров
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**TOWARDS THE THEORY OF FUNCTIONAL-SEMANTIC
FIELDS**

Ivan Kutsarov
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This paper traces the development of the Theory of functional-semantic categories (functional-semantic fields) created in the 1960s by the Russian linguist A. V. Bondarko. Since then, the theory has gained vast popularity throughout the world. Having applied it to Bulgarian for the first time – both in a synchronic description of language and in contrastive studies of Bulgarian and other languages, the author of this work offers numerous new ideas about the framing and structuring of functional-semantic fields and microfields.

Key words: functional-semantic category, functional-semantic field, microfield, nucleus (center), periphery, grammatical category, morphological category

Теорията за функционално-семантичните полета (първоначално – за функционално-семантичните категории) бе създадена в края на 60-те години на миналия век от руския учен Александър Владимирович Бондарко (вж. Бондарко 1967; 1969; 1971; 1972; 1974; 1975). Много бързо тя стана популярна в целия славистичен свят и започна да се прилага предимно при съпоставителни изследвания, но и за синхронно описание на езиците. Непрекъснато увеличаващите се трудове на автора по темата (вж. напр. Бондарко 1978; 1981; 1983; 1984; 1992; 1999; 2002; 2011 и мн. др.) бяха и продължават да бъдат обект на обстойни рецензии в научни издания (вж. напр. у нас Иванова, Минчева 1973; Куцаров 1980а; 1985а; 1987; 1988а; 1989), на коментари (вж. напр. някои от нашите – Куцаров 1979; 1980; 1982; 1983; 1986; 1986а; 1988) и множество цитирания. За-

лите, в които той четеше доклади или научни съобщения на конгреси и конференции, „се пукаха по шевовете“ от желаещите да слушат и дискутират. През последните години на миналия век под ръководството и редакторството на А. В. Бондарко Институтът по лингвистични изследвания на Руската академия на науките в Санкт Петербург подготви и издаде върху материал предимно от руския език многотомната *Теория функциональной грамматики* (вж. Теория 1987; 1990; 1991, 1992; 1996; 1996а), където освен него автори са цяла редица бележити руски езиковеди, между които Ю. С. Маслов, В. С. Храковски, Н. А. Козинцева, В. П. Недялков, В. Г. Гак, М. А. Шелякин, Т. Г. Акимова, А. Е. Супрун, В. П. Берков, И. Б. Долинина, И. Н. Смирнов, М. А. Шелякин, немският учен В. Гладров и др. Като продължение на *Теорията* могат да се приемат сборниците *Проблемы функциональной грамматики* (вж. напр. Проблеми 2000; 2003), подготвени отново под ръководството на А. В. Бондарко.

През 1985 г. и ние публикувахме труд, в който се опитахме да приложим теорията за функционално-семантичните категории при синхронното описание на съвременния български език (вж. Куцаров 1985). В него бяха заложили принципите от ранните съчинения на А. В. Бондарко по тази проблематика. Трудът, разбира се, се базираше и на редица наши частични изследвания за някои функционално-семантични полета предимно в съпоставителен план с някои (или всички) славянски езици. Впрочем в наше време лингвистичната литература изобилства с такива трудове. Тези дни получихме огромно по обем съпоставително изследване за полетата на две категории в сръбски и украински (вж. Попович 2014), предстои да бъде отпечатана и докторската дисертация на Ст. Стойчев (вж. Стойчев 2014), която прави съществени приноси в теорията за функционално-семантичните полета като база за съпоставителни изследвания – перфектно са представени и систематизирани разнообразните средства на периферията (за периферия вж. по-долу).

Имаме усещането обаче, че с течение на времето теорията започва прекомерно да се разширява и „размива“, като се нарушават основни принципни положения в нея. Намираме и пропуски в нашето изложение. На някои от тези проблеми е посветен настоящият доклад.

Първото цялостно изложение за теорията намираме у Бондарко (1971) (по наше мнение това и до днес си остава съчинението, в което теорията е представена най-ясно и последователно). Както авторът сам подчертава, „постановката на въпроса за функционално-

семантичните категории в много отношения се опира в научната традиция на теорията за понятийните категории. Тази теория, както е известно, е свързана преди всичко с имената на О. Йесперсен и И. И. Мешчанинов“ (Бондарко 1971: 5). Цитирани са трудовете Йесперсен 1958; Мешчанинов 1945; 1967; 1967а. Може да се добави и Мешчанинов 1946. От коментарите става ясно, че докато в концепциите на О. Йесперсен за понятийните категории намират отражение два аспекта – универсално-логически и конкретно-лингвистичен, то в трудовете на И. И. Мешчанинов тази теория добива завършен вид. А. В. Бондарко обаче се разграничава от термина „понятийна категория“: „Самият термин „понятийна категория“ не е напълно уместен, тъй като насочва само в сферата на мисленето. За да се подчертае, че става дума за категории, принадлежащи на езика, за езикови изразни средства и за езикова семантика, целесъобразно е да се използва друг термин: функционално-семантична категория (по-нататък – ФСК, бележка моя – И. К.). Критерий за отделянето на такива категории е общността на семантичните функции на взаимодействащите си елементи от различни езикови равнища, наличието на известен семантичен инвариант в диференциалните семантични признаци на тези елементи“ (Бондарко 1967: 18). Подчертана е и разликата в двата коментирани термина: „Опирайки се на теорията за понятийните категории, ние едновременно с това се разграничаваме от нея. Избраното от нас направление се определя от стремежа към последователна интерпретация на разглежданите категории като езикови категории, имащи езиково съдържание и езиково изразяване. С това е свързан и отказът от термина „понятийна категория“, даващ основание да се мисли, че се имат предвид логически понятия, а не езикови категории“ (Бондарко 1971: 8).

Нашият коментар по въпроса в ония години бе, че „ФСК на А. В. Бондарко стеснява обема на понятието „понятийна категория“ (напр. у О. Йесперсен), т. е. тя е езикова понятийна категория. По този начин йерархията на споменаваните категории от частно към общо би имала вида: морфологична категория (по-нататък – МК) – ФСК – понятийна категория. Понятийната категория е универсална логическа категория. ФСК е вече езикова категория, чието съдържание би могло да се изразява както с морфологични, така и с неморфологични средства. МК изразява същото семантично съдържание вече на равнището на думата като словоформа: значението е граматикализирано, за него сигнализират специални форми. МК е видово понятие по отношение на родовото понятие ФСК, която пък от своя страна е

видово понятие по отношение на родовото понятие понятийна категория“ (Куцаров 1979: 39).

Авторът обобщава, че „ФСК представлява система от разнородни езикови средства, способни да си взаимодействат за изпълнението на определени семантични функции“ (Бондарко 1971: 9). Уточнява и „разнообразните езикови средства“: „а) само морфологични; б) лексикални или словообразователни; в) комбинация от граматични и неграматични средства; г) използване на членове на морфологични категории в несобствена функция“ (Бондарко 1971: 61). Подобно на МК ФСК има план на съдържание и план на изразяване: „Семантичното съдържание на категориите, които се разглеждат в тази работа, е аналогично (от гледна точка на принадлежността към една и съща семантична зона) на значението на МК (такива като вид на глагола, време, лице, наклонение). Плана на изразяване образуват езиковите средства, отнасящи се към различни равнища и страни (аспекти) на езика – морфологични, синтактични, словообразователни, лексикални, различни комбинации от средства на контекста“ (Бондарко 1971: 9).

ФСК на А. В. Бондарко има полева структура. Понятията „полева структура на граматичните явления“, „функционално-семантично поле“ (по-нататък – ФСП), „общо поле“ и пр. авторът заимства от трудове на В. Г. Адмони (вж. Адмони 1964), Г. С. Шчур (вж. Шчур 1967), А. А. Хадеева-Бикова (вж. Хадеева-Бикова 1969), Е. В. Гулига, Е. И. Шенделс (вж. Гулига, Шенделс 1969), а самата същност на полето вижда в учението на В. В. Виноградов за модалността (вж. Виноградов 1960). В първото му определение за ФСП е отбелязано, че то „представлява групировки на езикови елементи, за които са характерни следните черти: 1/ Наличие на общи инвариантни семантични функции у елементите, образувачи дадена групировка; 2/ Взаимодействие не само на еднородни, но и на разнородни елементи, в частност – граматични и лексикални; 3/ Структура, в която определяща роля играят следните признаци: а/ членение на център (ядро) и периферия; б/ постепенни преходи между компонентите на дадена групировка и компонентите на различни други групировки, частични пресичания, общи сегменти“ (Бондарко 1972: 20).

ФСП има ядро (център) и периферия. Според А. В. Бондарко най-често ядро на ФСП е МК – „система от противопоставени един на друг редове морфологични форми (в рамките на определена част на речта) с еднородно съдържание“ (Бондарко 1976: 10; тази дефиниция сме възприели в нашите изследвания, като сме заменили „морфологични форми“ със „словаформи“ – вж. напр. Куцаров 1993: 10). Тя

съсредоточава в себе си специални средства за изразяване на съдържанието, свойствено на ФСК, и представлява високо организирана система (вж. и Бондарко 1971: 12).

И още тогава възникна въпросът дали наличието на ядро – МК, е задължително условие за съществуването на определена ФСК в даден език. По него в най-ранните си публикации А. В. Бондарко пише: 1/ „ФСК в даден език може да се опира (но не е задължително) на граматична категория, която би представлявала ядро на ФСК“ (Бондарко 1967: 19); 2/ „ФСК на различните езици се отличават една от друга преди всичко по наличието или отсъствието на граматично ядро. Например категорията аспектуалност в руския език се опира на граматичното противопоставяне между свършения и несвършения вид, а в немския език например се отбелязва наличието на категория пределност ~ неопределеност, т. е. определено обобщение в областта на начините на действие – но не и граматично“ (Бондарко 1967: 28); 3/ „Това понятие (ФСК – И. К.) би могло да обхване и категории, които, съдейки по лингвистичната литература, не могат да имат аналог сред МК. Такива са например категориите събирателност, вещественост, отвличеност. Съществува обаче дълбока разлика между тези ФСК, които по принцип (в който и да е език) могат да се опират на МК, и тези, които нямат такава опора. Разликата е толкова съществена, че не е целесъобразно да се обединяват двата вида категории с един и същ термин“ (Бондарко 1971: 12); 4/ „Ще се условим да наричаме ФСК само тези категории, ядрото на които е или може да бъде (в един или друг език) МК“ (Бондарко 1971: 12).

Става ясно, че авторът на първо място разграничава семантични полета, които имат морфологично изразяване (в който и да е език), и семантични полета, които нямат такова изразяване в езиците, като отхвърля възможността вторите да бъдат ФСП. На това като че ли никой не противоречи, но някои от полетата, разгледани в *Теория функциональной грамматики* (вж. напр. Теория 1996а), насочват към сериозен размисъл. На второ място – авторът допуска съществуването на безядрени (по-точно би било да се каже „неморфологични“, защото ще видим, че и „безядрените“ полета имат някакъв център – вж. следващото изложение), но само при съпоставителни изследвания: „Съпоставя се ФСК в един език със съответни категории в редица други езици. При това може да се окаже, че в езика, привлечен за съпоставка, тази ФСК не се опира на специална система от граматични форми. Така се разкриват ФСК, които нямат морфологично ядро в определен език“ (Бондарко 1971: 26). Тази постановка се поддържаше още тогава

от много учени, напр. Ю. С. Маслов: „Разбира се, има и такива езици, които изобщо не притежават една или друга от граматичните категории, и в частност такива, които не притежават граматичната категория вид. Такъв очевидно е случаят с немски език. Ако оставим настрана някои периферни факти, можем да кажем, че в немския език няма вид. Обаче ФСП на аспектуалността имаме и тук“ (Маслов 1976: 2); Св. Иванчев: „Мисля, че една граматика, изградена на семантико-функционална основа, би била твърде интересна и полезна, тъй като сполучливо би свързвала и двата подхода: от формата към съдържанието и обратно, от съдържанието към формата. За да говорим за наличност на ФСК в даден език, не е необходимо на всяка цена в него да има морфологично ядро. В някои езици естествено тези категории ще бъдат безядрени, какъвто е случаят с категорията преизказност в повечето славянски езици“ (Иванчев 1976: 101) и др. Поддържа се и сега. Нещо повече – съвременната лингвистика изобилства от трудове, в които се разглеждат ФСП, без да се посочва съществува ли аналогична МК в някой език. Такъв е случаят със станалото модерно напоследък ФСП на таксиса (вж. напр. Теория 1987: 234 – 320; Типология 2009; Попович 2014: 19 – 314 и др.). Някои автори (през последните години В. С. Храковски изгражда или стимулира изграждането на ФС полета на таксиса във всевъзможни езици – вж. напр. Типология 2009; под негово влияние е и Л. Попович) дори не знаят и не искат да узнаят, че напр. МК таксис съществува в българския и македонския език сред славянските езици, в романските езици и пр. (вж. наша реакция по въпроса – Куцаров 2011). Нямаме нищо против становището на А. В. Бондарко и на поддържащите го Ю. С. Маслов и Св. Иванчев. Към това становище сме се придържали във всички наши съпоставителни изследвания.

Имаше обаче и учени (може би има и сега), които са категорични, че ФСК задължително трябва да има морфологично ядро. К. Иванова и А. Минчева напр. пишат: „Уточнявайки своята теория, Бондарко показва редки случаи, по-скоро изключения, в които според него ФСК могат да бъдат лишени от морфологично ядро. Струва ни се, че тук той влиза в противоречие със собствената си концепция за ФСК, сърцевина на която е именно осъществената градация на граматични и неграматични средства. Нали тъкмо морфологичното ядро на ФСК е носител на нейната *собствена* (курсив на авторките) семантика, която ще се доуточнява, потвърждава и модифицира чрез изразните средства на периферията. Разбира се, не изключваме съпоставителното проучване например на славянската категория аспектуалност със

средствата за изразяване на, най-общо казано, аспектуални значения в езици, които не притежават МК вид, но твърдението, че в такива езици може да се търси ФСК аспектуалност, е твърде пресилено“ (Иванова, Минчева 1973: 137). В този дух се изказват Е. И. Дьомина (вж. Дьомина 1976), В. Станков (вж. Станков 1976) и др. Струва ни се (доколкото присъствахме на част от тази дискуссия, която бе продължена и в неофициалната част на конференцията, където пък се спомена и за други руски учени, изразяващи същото мнение), че се възразяваше срещу термина „категория“. Може би поради наличие и на други критики в този дух в следващи публикации А. В. Бондарко избягва термина ФСК и използва ФСП (вж. напр. Бондарко 1976: 248, където ФСК се среща само два пъти, а ФСП – многократно; Бондарко 1978, където ФСК въобще не се появява, докато ФСП е употребено многократно; същото наблюдаваме и в Бондарко 1983, и в Бондарко 1984, че даже и в Бондарко 2011 – използва се само терминът ФСП). Още тогава този факт ни направи впечатление и го отразихме в рецензиите си (Куцаров 1980а; 1985а; 1987). Според нас спорът няма особен смисъл. В случая и двата термина имат своето място и ние последователно сме ги използвали.

Категорично обаче стоим на позицията, че ФСК (ФСП) може да се изгражда само при условие че разглежданата семантика е граматикализирана в някой език, в който именно се осъществява взаимодействието на граматични и неграматични средства. Дори и да се съпоставят два езика, които не са граматикализирали дадено значение, в уводната част трябва да се изходи от език, по възможност най-близък до разглежданите, където има такава МК. Така напр. Л. Попович съпоставя таксис и евиденциалност в сръбски и украински (вж. Попович 2014; посочваме този труд, защото от него имаме „най-пресни“ впечатления), пише за ФСК и ФСП в тези езици. За преизказването (евиденциалност в никакъв случай не е точен термин – вж. Куцаров 2013) това е направено – посочени са езици, в които тази семантика е граматикализирана, отправя се и към изследвания за явлението (вж. Попович 2014: 315 и сл.). В раздела за таксиса обаче такава неща няма. Авторката просто не знае (подобно на В. С. Храковски) или не приема, че съществуват езици, в които относителността (зависимият таксис) е граматикализирана, в които съществува МК таксис. Ако е така, то тя няма основания да пише за ФСК и ФСП на таксиса и в двата езика, тъй като признава формулираното от А. В. Бондарко изискване „да наричаме ФСК само тези категории, ядрото на които е или може да бъде (в един или друг език) МК“ (1971: 12).

А. В. Бондарко предполага някаква йерархична организация и при неморфологичните (у него безядрените) ФСК: „Ако ФСК не се опира в даден език на МК, заемаща централно положение по отношение на другите компоненти на полето, ролята на ядро (център) могат да играят други езикови средства“ (Бондарко 1971: 24). Твърдението е подкрепено с примера за ФСП на аспектиалността в немския език, където ролята на център играе противопоставянето пределност ~ непределност. Всъщност това е мнението на Е. В. Гулига и Е. И. Шенделс (Гулига, Шенделс 1969: 10). И ние сме отбелязвали такъв пример с ФСП на преизказността в славянските езици (без българския и македонския), в които полетата са неморфологични, а ролята на център изпълняват специализирани частици и наречия: в руски – *мол, -де, дескать, грим*; в украински – *мов, мовляв*; в белоруски – *моў, маўляў*; в чешки – *prý*; в словашки – *vraj*; в полски – *podobno, popo*; в горнолужишки – *rješa*; в сръбски и хърватски – *наводно, бајаги*; в словенски – *baje* (вж. Куцаров 1985: 16). Можем да добавим и средствата, които изграждат и центровете на ФСП на конклузивността: в руски *ведь, уж*; в украински – *мабуть, же (ж)*; в белоруски – *мабыць, відаць, жа*; в чешки – *asi, určité, jistě*; в словашки – *iste, ved', určite, zrejme*; в полски – *na pewno, chyba, więc*; в горнолужишки – *drje, dže*; в сръбски и хърватски – *сигурно*; в словенски – *gotovo, seveda* (вж. напр. Куцаров 1993а: 189). Ясно е, че при съпоставителни изследвания в езиците, привлечени за съпоставка, се откриват разнообразни средства за изразяване на граматикализираното значение в езика, с който се съпоставя. Едно (или няколко от тях) носии в максимално концентрирана степен съпоставяната семантика и се превръща в център (ядро), около което се групират останалите. Така например изброените по-горе частици за преизказване са произлезли (с малки изключения) от глаголи за речева дейност и сполучливо заместват семантиката на + *-л* / – *е* в български и македонски – вторично *изказване* за действието. Впрочем такива средства има и в българо-македонския езиков регион – *кай, каже*.

Според нас ядро на ФСК може да бъде и лексикално-граматична категория (такава като вида на глагола, рода при съществителните имена, лицето при личните местоимения и пр.; А. В. Бондарко причислява вида на глагола към МК, с което, разбира се, не сме съгласни: нито един славянски език няма форми за вид; славянските глаголи са от свършен или от несвършен вид), при която дадено граматично значение се изразява на равнището на лексемата (вж. Куцаров 1985: 29). Както сме отбелязвали и на други места обаче, и в тези случаи имаме предвид МК, която е аналог на съответната лексикално-граматична

категория (в нашите примери: итеративност ~ неитеративност при вида, род на прилагателните, лице на глагола).

В по-новите си трудове А. В. Бондарко частично променя, развива концепциите си за ядрото. Дефинирайки понятието функционална граматика, той пише: „Това е граматика – а/ включваща описание на семантични категории, които се опират на различни средства за *граматично* (курсивът в следващите цитати е наш – И. К.) изразяване в даден език в тяхното взаимодействие с лексикални и контекстуални средства; б/ насочена към описание на *граматичните форми и конструкции*, участващи в предаването на съдържанието на изказването във взаимодействие с единици от различните равнища на езиковата система“ (Бондарко 1983: 32). И още: „Най-отчетливо се отделят полета, групиращи се около *граматични категории*“ (пак там: 42). Ето и новата дефиниция за ФСП: „ФСП – това е двустранно (съдържателно-формално) единство, изградено от *граматични (морфологични и синтактични)* средства на даден език заедно с взаимодействията с тях лексикални, лексико-граматични и словообразователни елементи, отнасящи се към същата семантична зона“ (Бондарко 1983: 40; вж. и Куцаров 1985а).

Очевидно е, че към ядрото са отнесени вече и синтактичните средства. Изходът е намерен чрез „полицентричните полета“: „ФСП може да има не моноцентрична, а полицентрична структура. В ролята на базисни компоненти на ФСП встъпват отделни форми (редове форми) и *синтактични конструкции*“ пак там: 43). В заключение е казано: „Говорейки за структурата на функционалната граматика, ние неслучайно не споменахме досега за делението на граматиката на морфология и синтаксис: при построяването на граматиката преди всичко на основата на ФСП членението на морфология и синтаксис не може да определя структурата на граматическото описание (въпреки че разграничаването на морфологичните и синтактичните явления, разбира се, в пълна степен съхранява своята значимост“ (пак там: 47). Условието за наличие на категория (вече граматична) при обособяването на ФСП остава.

Срещу тази постановка категорично възразяваме. Преди всичко ще отбележим, че А. В. Бондарко е дефинирал понятието „граматична категория“, включваща морфологичните и синтактичните категории (вж. Бондарко 1976: 15 – 16), дефинирал е и понятието МК (вж. пак там: 10 – 11; вж. и по-горе), но никъде нищо не говори за „синтактична категория“. Щом условието за обособяване на ФСК (ФСП) е наличието на граматична категория, а не говорим за синтактични категории, тази

граматична категория може да бъде само морфологична. Даже и при „полицентричните полета“, при които авторът изисква наличието на редове граматични форми, т. е. на грамема на МК (за грамемата като член на МК, един от противопоставените помежду си редове граматични форми с еднородно съдържание, вж. Бондарко 1976: 129 – 130). Ние обаче ще отидем и по-далече в разсъжденията си.

ФСП на А. В. Бондарко се дели на микрополета. За него функционално-семантичното микрополе е минимален елемент на макрополето на ФСК, притежаващо самостоятелност в плана на съдържание и в плана на изразяване и състоящо се от две градивни единици – фон и спецификатори (вж. Бондарко 1971: 68 – 72). Още тогава се разграничихме от тази постановка (вж. Куцаров 1985: 26) и се ориентирахме към подхода на Е. В. Гулига и Е. В. Шенделс, които разчленяват ФСП на темпоралността на три микрополета – на миналото, сегашното и бъдещето време (вж. Гулига, Шенделс 1976), т. е. приехме, че „основа за обособяването на ФС микрополета в дадена категория е броят на грамемите в нейното ядро – МК“ (Куцаров 1985: 26). Сега частично ще коригираме и тази постановка.

Периферията на ФСП образуват останалите средства за изразяването на дадената семантика – неморфологичните (синтактични, лексикални, словообразователни, акцентологични), както и морфологични средства в несобствена функция. Досегашните ни наблюдения (а те не са малко) показват, че основен тип периферийни средства са лексикалните. Илюстрирали сме използването още на синтактични и акцентологични средства, както и на граматични форми в несъщинска функция. Не сме установили използването на словообразователни средства, но не го изключваме като невъзможно.

Структурните елементи на ФСП нарекохме модификатори (вж. Куцаров 1985: 29 и др.; за първи път в Куцаров 1978: 41) – средствата за изразяване на семантичното съдържание на категорията. Този термин до известна степен доби гражданственост и се използва от представителите на т. нар. Пловдивска граматична школа (вж. напр. Чакърова 2001; Лянгузов 2014 и мн. др.), но и от други учени (вж. напр. Стойчев 2014). Според езиковото равнище, на което сигнализират дадено значение, те са морфологични, синтактични, лексикални, словообразователни, акцентологични и пр., а според значението, което изразяват, могат да бъдат напр. темпорални (за предходност – *вчера*, *преди*, за следходност – *утре*), модални (императивни, кондиционални, конклюдивни – *може би*, *вероятно*, *навярно*), коментативни (пре-

изказни – *кай, каже, казват*) и пр. Според структурата на ФСП те могат да бъдат ядрени (морфологични) и периферийни (останалите).

В най-ново време Ст. Стойчев (2014) предлага може би посполучлив термин – *оператор*. И като стана дума за този труд, който още не е отпечатан, ще си позволим да отбележим, че това е едно чудесно научно съчинение, което, освен че има много други достоинства, прави приноси в доразработването (напр. терминологичното обогатяване) и популяризирането на теорията на морфологичните категории, на теорията на морфологичните опозиции, на теорията за функционално-семантичните полета като база за съпоставителни изследвания. Чудесно впечатление прави напр. неговата „теория за функционалните еквиваленти“, която би трябвало да се има предвид от всички бъдещи автори на съпоставителни изследвания.

И накрая, да се върнем към разгледаните концепции за структурата на ФСП и за неговото ядро и да ги свържем с теорията за морфологичните опозиции. Казахме, че ФСК се формира около МК, която е нейно ядро. Ако МК е двучленна, ФСП има две микрополета. Този модел е бил основа на множеството ни съпоставителни проучвания за функционалните еквиваленти на значението на българските преизказни форми в останалите славянски езици и във френския език, както и за неморфологичните средства за преизказване в съвременния български език. Доказахме (реабилитирахме тезата на Ю. Трифонов и „ранния“ Л. Андрейчин), че в съвременния български език съществува двучленна МК *вид на изказването* (у Ю. Трифонов – *изказване*, у Л. Андрейчин – *начин на изказване*), която се гради върху формално-семантичната привативна опозиция *преизказност ~ непреизказност*. ФСК, изградена около тази МК, нарекохме *коментативност* (вж. напр. Куцаров 1985: 118 и сл.), използвайки термина на Ал. Теодоров-Балан за неговото „приказно наклонение“ – *коментатив* (вж. Теодоров-Балан 1940: 167), и модела на А. В. Бондарко за „обличане“ на латински термини със славянската „дрешка“ *-ост* (*аспектуалност, темпоралност, модалност, персоналност* и пр.). И в този експеримент обаче не бяхме прави, тъй като коментатив е название на грама, а не на МК, но все пак е различно от *вид на изказването* и е направено по утвърдения модел. Тази ФСК, това ФСП би следвало да има две микрополета – на *преизказността* и на *непреизказността* (вж. напр. Куцаров 1979; Куцаров 1985: 26 и др.). И веднага възниква въпросът – може ли да има микрополе на *непреизказността*? Може ли да търсим неморфологични изразители на немаркирани значения? Практиката показва, че във всички случаи сме изграждали полета на преизказ-

ността, така и сме ги наричали (докладът ни за славистичния конгрес в Загреб през 1978 г. е озаглавен „Функционално-семантични полета на преизказността в славянските езици“). За никаква непреизказност не е ставало дума. Същото може да се каже и за ФСП, което се формира около МК залог (наречено от А. В. Бондарко „залоговост“ – вж. Бондарко – 1972, а след това и от нас), изградена върху опозицията пасивност ~ непасивност. Тук може да се говори само за ФСП на пасивността. Защото на практика деятелни форми няма. Такива са всички форми, които не са страдателни. Същото е и при вида на изказването – прякоизказни са всички форми, които не са преизказни.

Изводът е, че ядра на ФСП могат да бъдат само маркираните грамемни на МК, че ФСП могат да се формират само на базата на граматикализирани значения в даден език, а при съпоставителни изследвания на други езици с този език ще се появят и съответните неморфологични ФСП.

Как стои въпросът при многочленните (три- и повечечленни) МК, при които има един маркиран и два или повече немаркирани членове. Ще разгледаме четиричленната МК наклонение в съвременния български език. Тя се опира на формално-семантичната опозиция субективност ~ несубективност (с главно значение на немаркирания член – обективност). В рамките на маркираната субективност еквивалентно се противопоставят повелителност, условност и умозаключителност. Ясно е, че не може да има поле на изявителността. Полета ще се изградят около трите граматикализирани значения, които обаче са сродни и се обединяват от семантиката „субективно отношение на говорещото лице към действието“. Едната възможност е да приемем три самостоятелни ФСП, а втората – да приемем ФСП на субективността (на субективната модалност) с три микрополета – на повелителността, условността и умозаключителността.

Какъв изглед би имала функционална граматика на съвременния български език, заложена на коментирания принципни положения?

Първата възможност е да се изградят ФСП около всички граматикализирани значения в езика ни.

Втората възможност е да се придържаме към МК, както бе сторено по-горе при наклонението. И тук има два варианта – да запазим ФСК модалност с ФСП на субективността с три микрополета (вж. по-горе), във втория – да изградим ФСК и ФСП субективност. При двучленните категории е по-просто: ФСК квантитативност с ФСП на множествеността или ФСК и ФСП множественост; ФСП залоговост с ФСП на пасивността и пр.

Добре посветените в теорията за морфологичните опозиции биха могли да поставят въпроса за главното значение на немаркирания член (напр. в категорията число при формално-семантична опозиция множественост ~ немножественост главното значение е единственост), което само в плана на съдържанието може да се приеме за маркирано, за „признаково“ (чешки термин) значение (което се подсказва и от положителния му термин), а оттам и за възможността му да изгражда някакво микрополе. Ако въпросът се постави, имаме отговор и на него.

ЛИТЕРАТУРА

- Адмони 1964:** Адмони, В. Г. *Основы теории грамматики*. Москва – Ленинград: Наука, 1964.
- Бондарко 1967:** Бондарко, А. В. К проблематике функционально-семантических категорий (Глагольный вид и „аспектуальность“ в русском языке). // *Вопросы языкознания*. Москва: Наука, 1967, № 2, 18 – 31.
- Бондарко 1969:** Бондарко, А. В. О функционально-семантических категориях. // *Actes du X Congrès des linguists, 1 / Ed. Par Grant et al Bucarest: Editions de l'Académie de la République de Roumanie*. Bucarest: Agerpres, 1969, 30 – 63.
- Бондарко 1971:** Бондарко, А. В. *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград: Наука, 1971.
- Бондарко 1972:** Бондарко, А. В. К теории поля в грамматике – залог и залоговость. // *Вопросы языкознания*. Москва: Наука, 1972, № 3, 18 – 31.
- Бондарко 1974:** Бондарко, А. В. Понятийные категории и языковые семантические функции в грамматике. // *Универсалии и типологические исследования*. Москва: Наука, 1974.
- Бондарко 1975:** Бондарко, А. В. Проспект функциональной морфологии русского языка. // *Zeitschrift für Slawistik*, 1975, В. XX, Н. 5 – 6.
- Бондарко 1976:** Бондарко, А. В. *Теория морфологических категорий*. Ленинград: Наука, 1976.
- Бондарко 1978:** Бондарко, А. В. *Грамматическое значение и смысл*. Ленинград: Наука, 1978.
- Бондарко 1981:** Бондарко, А. В. Основы построения функциональной грамматики (на материале русского языка). // *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*, 1981, Т. 40, 1981, № 6, 483 – 495.
- Бондарко 1983:** Бондарко, А. В. *Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии*. Ленинград: Наука, 1983.

- Бондарко 1984:** Бондарко, А. В. *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука, 1984.
- Бондарко 1992:** Бондарко, А. В. К вопросу о функциях в грамматике. // *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Москва: РАН, 1992, т. 51, № 4, 14 – 26.
- Бондарко 1999:** Бондарко, А. В. *Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация идеи времени*. Санкт-Петербург: СПбГУ, 1999.
- Бондарко 2002:** Бондарко, А. В. *Теория значения в системе функциональной грамматики (на материале русского языка)*. Москва: Языки славянской культуры, 2002.
- Бондарко 2005:** Бондарко, А. В. *Теория морфологических категорий и аспектологические исследования*. Москва: Языки славянских культур, 2005.
- Бондарко 2011:** Бондарко, А. В. *Категоризация в системе грамматики*. Москва: Языки славянских культур, 2011.
- Виноградов 1950:** Виноградов, В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. // *Труды Института русского языка АН СССР*, Т. II. Москва – Ленинград: АН СССР, 1950, 38 – 79.
- Гулига, Шенделс 1969:** Гулига, Е. В., Шендельс, Е. И. *Грамматико-лексические поля в немецком языке*. Москва: Просвещение, 1969.
- Дьомина 1976:** Демина, Е. И. Изказване по доклада на Ив. Куцаров (на I Полско-българска конференция за съпоставително изследване на двата езика). // *Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици*, 1976, № 3, 99 – 101.
- Иванова, Минчева 1973:** Иванова, К., Минчева, А. Теоретичните постижения и търсения на А. В. Бондарко. // *Български език*, 1973, № 1 – 2.
- Иванчев 1976:** Иванчев, Св. Изказване по доклада на Ив. Куцаров (на I Полско-българска конференция за съпоставително изследване на двата езика). // *Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици*, 1976, № 3, 101 – 102.
- Йесперсен 1958:** Есперсен, О. *Философия грамматики*. Москва: Иностранная литература, 1958 (превод на английското издание от 1935 г.).
- Куцаров 1978:** Куцаров, Ив. Преизказни модификатори в южните славянски езици. // *Съпоставително езикознание*, 1978, № 4, 41 – 52.
- Куцаров 1979:** Куцаров, Ив. Към въпроса за функционално-семантичните категории и взаимодействието помежду им. // *Език и литература*, № 2, 38 – 51.

- Куцаров 1980:** Куцаров, Ив. Теорията за функционално-семантичните категории като основа за синхронно описание на българския език. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, Филология, Т. 18, 1980, кн. 5, 19 – 46.
- Куцаров 1980а:** Куцаров, Ив. Рецензия за Бондарко 1978. // *Съпоставително езикознание*, 1980, № 6, 90 – 93.
- Куцаров 1982:** Куцаров, Ив. За броя, структурата и класификацията на функционално-семантичните категории в съвременния български език. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, Филология, Т. 20, 1982, кн. 5, 29 – 66.
- Куцаров 1983:** Куцаров, Ив. Теоретичните изследвания на А. В. Бондарко и преподаването на морфология на съвременния български език във ВУЗ. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, Филология, Т. 21, 1983, кн. 5, 27 – 37.
- Куцаров 1985:** Куцаров, Ив. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 1985 (II изд. – 1989).
- Куцаров 1985а:** Куцаров, Ив. Рецензия за Бондарко 1983. // *Съпоставително езикознание*, 1987, № 4, 87 – 93.
- Куцаров 1986:** Куцаров, Ив. Морфологоцентричният вариант на функционалната граматика – предимства и недостатъци. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, Българска филология, Т. 24, 1986, кн. 1 – 7 – 12.
- Куцаров 1986а:** Куцаров, Ив. Изказване по доклада на А. В. Бондарко (Проблеми и методи сопоставителного изучение ГК в славянских языках. // *Славянское языкознание*. Москва, 1983, с. 34 – 47). // *Международный съезд славистов. Материали дискусии. Языкознание*. Киев, 1986, 168 – 169.
- Куцаров 1987:** Куцаров, Ив. Рецензия за Бондарко 1984. // *Съпоставително езикознание*, 1987, № 2, 66 – 71.
- Куцаров 1988:** Куцаров, Ив. Функционалната граматика и обучението по български език във ВУЗ. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, Филология, Т. 26, 1988, кн. 1, 135 – 144.
- Куцаров 1988а:** Куцаров, Ив. Рецензия за *Проблеми функциональной грамматики* (отв. ред. В. Н. Ярцева, Москва, 1985). // *Съпоставително езикознание*, 1988, № 1, 79 – 83.
- Куцаров 1989:** Куцаров, Ив. Рецензия за „Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуалность. Временная локализова-

- ность. Таксис“ (отв. ред. А. В. Бондарко). Ленинград, 1987. // *Съпоставително езиковознание*, 1989, № 3, 76 – 82.
- Куцаров 1993:** Куцаров, Ив. *Проблеми на българската морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1993.
- Куцаров 1993а:** Куцаров, Ив. Изразяване на конклузивност в славянските езици. // *Славянска филология*, Т. 21. София: БАН, 1993, 185 – 193.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. Формално-семантичните опозиции и системното описание на морфологията на съвременния български език. // *Филологически и методически изследвания (Badania filologiczne i metodyczne)*. Доклади от международната научна конференция, посветена на 100-годишнината от рождението на доц. Стайко Кабасанов. Смолян – Люблин: Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Филиал – Смолян, 2007, 26 – 35.
- Куцаров 2011:** Куцаров, Ив. Еще раз о таксисе. // *Граматика и лексика у словенским језицима. Зборник радова с међународног симпозијума*. Нови Сад – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2011, 125 – 136.
- Куцаров 2013:** Куцаров, Ив. Преизказването. // *Съпоставително езиковознание*, 2013, № 2 – 3, 17 – 49.
- Лянгузов 2014:** Лянгузов, П. *Темпоралното значение предходност и неговото изразяване в българския, полския и горнолужичкия език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2014.
- Маслов 1976:** Маслов, Ю. С. Из проблематиката на съпоставителната аспектология. // *Език и литература*, 1976, № 6, 1 – 8.
- Мещанинов 1945:** Мещанинов, И. И. Понятийные категории в языке. // *Труды Военного института иностранных языков*. Москва, 1945, № 1, 5 – 15.
- Мещанинов 1946:** Мещанинов, И. И. Понятийные категории и грамматические понятия. // *Вестник Московского университета*, 1946, № 1, 7 – 24.
- Мещанинов 1967:** Мещанинов, И. И. *Члены предложения и части речи*. Москва – Ленинград: Наука, 1967.
- Мещанинов 1967а:** Мещанинов, И. И. *Эргативная конструкция в языках различных типов*. Ленинград: Наука, 1967.
- Попович 2014:** Попович, Л. *Контрастивна граматика српског и украјинског језика: Таксис и евиденцијалност*. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, 2014.

- Проблеми 2000:** *Проблемы функциональной грамматики. Категории морфологии и синтаксиса в высказывании* (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург: Наука, 2000.
- Проблеми 2003:** *Проблемы функциональной грамматики. Семантическая инвариантность / вариативность* (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург: Наука, 2003.
- Станков 1976:** Станков, В. Изказване по доклада на Ив. Куцаров (на I Полско-българска конференция за съпоставително изследване на двата езика). // *Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици*, 1976, № 3, 91 –93.
- Стойчев 2014:** Стойчев, Ст. *Съвременният български морфологичен резултатив и неговите функционални еквиваленти в съвременния чешки език* (дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“), София, 2014.
- Теодоров-Балан 1940:** Теодоров-Балан, Ал. *Нова българска граматика*. София: Чипев, 1940.
- Теория 1987:** *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис* (отв. ред. А. В. Бондарко). Ленинград: Наука, 1987.
- Теория 1990:** *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность* (отв. ред. А. В. Бондарко). Ленинград: Наука, 1990.
- Теория 1991:** *Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость* (отв. ред. А. В. Бондарко). Ленинград: Наука, 1996.
- Теория 1992:** *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность* (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург: Наука, 1992.
- Теория 1996:** *Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность* (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург: Наука, 1996.
- Теория 1996а:** *Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность* (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург: Наука, 1996.
- Типология 2009:** *Типология таксисных конструкций* (отв. редактор В. С. Храковский). РАН, Москва: Алтея, 2009.
- Хадеева-Бикова 1969:** Хадеева-Быкова, А. А. К вопросу о степени сфокусированности функционально-семантических полей предложных обстоятельств. // *Труды Военного института иностранных языков. Иностранные языки*, № 5. Москва, 1969, 22 – 26.

- Шчур 1967:** Щур, Г. С. О соотношении системы и поля в языке. // *Проблемы языкознания. Доклады и сообщения советских ученых на X Международном конгрессе лингвистов.* Москва: Наука, 1967, 66 – 70.
- Чакърова 2001:** Чакърова, Кр. Лексикални модификатори за изразяване на императивност в съвременния български език. // *Обучението по български език в началото на XXI век.* Смолян: Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Филиал – Смолян, 2001, 33 – 37.